

Оригинални научни рад
УДК: 930.2:003.341(497.6)
904"652"(398)
903.8(497.6)
doi: 10.5937/zrffp54-46916

БИЉЕШКЕ О ДОМОРОДАЧКОМ СТАНОВНИШТВУ СА ЈУГА ПРОВИНЦИЈЕ ДАЛМАЦИЈЕ (ПРИМЈЕРИ ИЗ ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ)

Глигор М. САМАРЦИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

¹ gligor.samardzic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-7166-2042>

Примљен: 3. 10. 2023.
Прихваћен: 17. 6. 2024.

БИЉЕШКЕ О ДОМОРОДАЧКОМ СТАНОВНИШТВУ СА ЈУГА ПРОВИНЦИЈЕ ДАЛМАЦИЈЕ (ПРИМЈЕРИ ИЗ ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ)²

Кључне ријечи:
домородачко
становништво;
илирска племена;
Илирик;
провинција
Далмација;
источна
Херцеговина.

Сажетак. У раду се презентују подаци о домородачком становништву са југа провинције Далмације (источна Херцеговина). Освајањем Илирика и образовањем римске провинције Далмације дошло је не само до територијалних већ и до етничких промјена код појединих племена о којима смо недовољно обавијештени. Домородачка компонента била је веома значајна, како указују илирска имена на епиграфским споменицима источне Херцеговине. Освајањем територије Илирика и успостављањем своје власти над њом, Римљани њеним становницима остављају извјесну аутономију коју је пратио процес урбанизације и романизације од I до IV вијека. Послије окупације Илирика наступа период увођења домаћег становништва у римски државно-политички поредак. Наступајуће раздобље односило се на продирање и учвршћивање античке културе и цивилизације на Балкану и рад на организацији управе у Илирику. Разноврсни археолошки налази, епиграфски споменици и наративни извори донекле освјетљавају ове процесе на простору источне Херцеговине.

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200184).

Судећи по епиграфским свједочанствима на југу провинције Далмације (источна Херцеговина), домородачка компонента на овом подручју била је веома значајна. Може се претпоставити да се ради о предримском становништву у римским насељима у данашњој источној Херцеговини. Дакле, ријеч је о старосједиоцима које су Римљани затекли у овој области, или о онима из других илирских подручја који су се појединачно доселили или били пресељени овдје у римско доба (Alföldy, 1969, стр. 69; Bojanovski, 1976, стр. 39–44; Bojanovski, 1977, стр. 67–98; Atanacković-Salčić, 1979, стр. 14–16; Bojanovski, 1988, стр. 110–115; Самарџић, 2015, стр. 35–170, 279–319). О неримском, домородачком становништву са југа провинције Далмације (источна Херцеговина) скромне податке доносе нам: 1) литерарни извори; 2) преисторијски археолошки налази са подручја источне Херцеговине; 3) ономастички материјал на римским надгробним споменицима. Међутим, ови подаци не дају довољно аргумената за потпуно поуздане закључке о предримском становништву ове области. У наративним изворима нема директних података о становништву Илирика у залеђу источне обале Јадрана, док су археолошка истраживања предримског слоја досад била малог обима и ограничена углавном на истраживање тумула са карактеристичним обликом сахрањивања до IV вијека п. н. е. Ипак, становништво које је живјело у насељеним мјестима оставило је видне трагове у материјалу некропола и у ономастици на епиграфским споменицима. Тако се, на основу свега наведеног, може рећи да резултати остају у сфери мање или више вјероватних хипотеза (Bojanovski, 1976, стр. 39–44; Bojanovski, 1977, стр. 67–98; Atanacković-Salčić, 1979, стр. 14–16; Bojanovski, 1988, стр. 110–115; Самарџић, 2015, стр. 35–170, 279–319).

Подаци античких писаца (литерарни извори) о племенима на Балкану не садрже поуздане чињенице ни о територији ни о историји појединих народа, а натписи из римског времена који би дали бар индиректна обавјештења о етничкој припадности појединаца или група су малобројни, па тако недостају детаљи о етничкој слици са југа провинције Далмације (источна Херцеговина). Иако недостатак писаних извора онемогућује јасан увид у распоред илирских племена на овом подручју, а постојећи

историјски извори не наводе прецизне податке о њиховом размјештају, истраживачи су их лоцирали на основу величине, тј. броја декурија. Сматра се да Плинијеву *civitas Deraemistarum* треба тражити између Мелкумана на сјеверу и Даорса на западу (Plin. NH III 143. уп. Војановски, 1985, стр. 7–24; Војановски, 1988, стр. 110–115; Грдић, 2014, стр. 151–153). Деремисти су, са својих тридесет декурија, највјероватније били размјештени на Дабарском, Фатничком, Планском и Билећком пољу. Били су бројнији од Даорса, а са њима су могли имати уже политичке и управне односе прије, а можда и послје римског освајања (Alföldy, 1965, стр. 48; Wilkes, 1969, стр. 165; Војановски, 1985, стр. 7–24; Војановски, 1988, стр. 110–115; Šaćić, 2012, стр. 97–112; Грдић, 2014, стр. 151–153).

Археолошка истраживања која је на подручју билећких Рудина спровео Радимски указују на насељеност и развијеност овог подручја у предримском периоду. Он је у овом атару набројао преко двије хиљаде камених тумула, а неке од њих је истражио на локалитетима Бијељани, Дивин, Бијела Рудина, Плана и Моско (Radimsky, 1894, стр. 97–103). Богатством налаза истицале су се камена гомила у Плани и гробница на Качњу изнад Ораховица (Marić, 1959, стр. 87–102; Marić, 1977, стр. 5; Војановски, 1988, стр. 110; Самарцић, 2015, стр. 103–142). Из наративних извора не може се закључити да је овдашње становништво имало додира са хеленском културом, иако на то указују археолошки налази из велике камене гомиле на Плани (бронзане кациге, копља, сребрни накит, фибуле и укоснице) и налази из ратничке гробнице у Качњу изнад Ораховица (илирско-грчки шљемови, копља, сребрне наруквице, фибуле, игле, стаклене и јантарске перле, керамика – скифоси, хидрија, врчеви) (Marić, 1959, стр. 87–102; Wilkes, 1969, стр. 165; Marić, 1977, стр. 5; Војановски, 1988, стр. 110; Самарцић, 2015, стр. 103–142). Значајни су и неистражени насеобински остаци са локалитета Кубатовина и Требјесина који се налазе у атару Дабарског поља (Војановски, 1985, стр. 15–19), док је урбано насеље у Ораховицама вјероватно римски наследник илирског опидума са Градине у Качњу (Marić, 1959, стр. 87–102; Marić, 1977, стр. 101–110; Војановски, 1985, стр. 15–19; Војановски, 1988, стр. 110–112; Самарцић, 2015, стр. 103–142).

Изнад Ораховица, на платоу Ђуковићи, на локалитету Рудиште, откривена је гробница илирских ратника са богатим археолошким материјалом који се датира у V вијек п. н. е. (Marić, 1959, стр. 87–102; Војановски, 1988, стр. 110–115; Самарцић, 2015, стр. 103–142). Археолошки налази дијеле се на домаће и увезене. У колективној гробници пронађени су добро очувани илирско-грчки шљемови и копља, а од накита сребрне наруквице, фибуле и игле, као и велики број стаклених, јантарских и ћилибарских перли. Од керамичких предмета за свакодневну употребу нађени су добро очувани фрагменти посуда: скифоса, *oinochoa*, хидрије и врчева. Сматра се да су ове

посуде могле бити увезене поморским путем до Епидаура, а затим копном до Ораховица (Marić, 1959, стр. 87–102).

Данас у историографији преовладава мишљење да је важан римски центар постојао и на Плани (данас село на магистралном путу Билећа–Мостар) (Војановски, 1985, стр. 15–19; Поповић, 1990, стр. 57–62; Самарџић, 2015, стр. 103–142). На локалитетима око Планае, тј. на Планском пољу, откривени су остаци римских зграда и фрагменти грађевинских материјала. Источно од Планае налази се градина Каштело, гдје су откривени остаци зида у малтеру, што указује на то да је на илирској градини било изграђено римско утврђење (Војановски, 1985, стр. 15–19; Поповић, 1990, стр. 57–62; Самарџић, 2015, стр. 103–142).

На територији Деремиста, који су насељавали простор од Стоца до Билеће, посвједочен је већи број римских локалитета. У Бијељанима, у Билећи, пронађена су два римска новчића: један цара Домицијана (81–96. године), а други цара Антонина Пија (138–161. године) (Basler i dr., 1988, III, стр. 169; Kraljević, 1978, стр. 155–158). На локалитету Браљевица, у селу Паник код Билеће, пронађена је римска грађевина. На мањем узвишењу простиру се остаци зграде око које се налазе фрагменти цигле, а налази се датирају у период од I до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 169). На локалитету Бријег, такође у селу Паник код Билеће, пронађено је римско насеље уз бројне трагове грађевинског материјала. Датирају се у раздобље од I до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 170). На локалитету Црквина, у истом месту, откривена је римска градска вила (*villa urbana*) која се састоји од три комплекса зграда повезаних један уз други. Објекат уз ријеку Требишњицу имао је два крила повезана портиком; једно са просторијама бање, а друго са стамбеним просторијама. Оба објекта украшена су мозаицима и фрескама. Посебно је значајан мозаик са приказом Орфеја, а од фресака она са приказом архитектуре. Уз зграду се налази мали храм и мали маузолеј. Комплекс се датира у раздобље од II до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 170–171; Radimsky, 1891, стр. 190; Fiala, 1893, стр. 527; Ćremošnik, 1974, стр. 243–247).

На локалитету Драчева Страна, у селу Паник код Билеће, пронађено је римско насеље око кога се налазе фрагменти цигле, цријепа, мозаика, фресака, обрађеног камена, стакла, новца и др. Ријеч је о најстаријем локалитету у долини Требишњице, који се датира у другу половину I вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 173; Војановски, 1962, стр. 13; Ćremošnik, 1976, стр. 41–164). На локалитету Приспа, у селу Мируше, Колањевићи, код Билеће, пронађено је римско насеље. Локалитет се налази на 50 м од лијеве обале Требишњице и састоји се од оградањеног дворишта и четири просторије ослоњене на сјеверни зид, а у непосредној близини пронађени су остаци двије мање зграде, фрагменти римске цигле и цријепа. Налази се датирају у доба од I до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 190). На локалитету Прло,

у селу Паник код Билеће, пронађена је римска некропола. Откривен је храм који је служио посмртном култу, као и зграда са двије просторије поред њега. Уз храм је нађен и гроб зидан циглом, а источно од храма мали маузолеј у коме је укопан гроб. У шуту је пронађена већа количина фрагмената фресака илузионистичког стила. Гробнице се датирају на крај III вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 190; Којић, 1960/1961, стр. 185–187; Војановски, 1962, стр. 13; Čremošnik, 1976, стр. 41–164).

На локалитету Сарачевине, у селу Мируше код Билеће, пронађено је римско насеље. Откривени су остаци зграда и цигле. Претпоставља се да се ради о пољопривредном газдинству, које се датира у доба од II до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 191; Војановски, 1962, стр. 10–11; Војановски, 1967, стр. 190). На локалитету Врачевица, у селу Паник код Билеће, пронађено је римско утврђење. На узвишењу брда нађени су фрагменти цигле. Датира се у I–IV вијек (Basler i dr., 1988, III, стр. 196; Војановски, 1962, стр. 12). На локалитету Врх, у селу Мируше код Билеће, пронађена је римска цигларска пећ око које су нађени фрагменти цигле и печене земље, а датира се у I–IV вијек (Basler i dr., 1988, III, стр. 196; Војановски, 1962, стр. 11). На локалитету Скроботно I, у Скроботну код Билеће, пронађени су темељи римске зграде око којих се налазе знатне количине обрађеног камена и римске цигле. Датира се у доба од I до IV вијека (Basler i dr., 1988, III, стр. 191; Војановски, 1962, стр. 12). На локалитету Луг II, у селу Мируше, Прибојна, код Билеће, пронађене су римске сувозидне омеђине. Нађени су остаци зидова, малтера, већа количина керамике и цигле (Basler i dr., 1988, III, стр. 185; Војановски, 1962, стр. 9–10).

Када је ријеч о ономастичком материјалу, у породицама које су живјеле на подручју источне Херцеговине број илирских имена је значајан. Управо су лична имена на епиграфским споменицима важан изворни материјал који указује на етнички састав, сродничке односе и поријекло становништва (Katičić, 1962, стр. 95–120; Katičić, 1964, стр. 87–93; Војановски, 1977, стр. 67–98; Rendić-Miočević, 1989, стр. 623–690), јер је домаће, неримско становништво у римским насељима у источној Херцеговини оставило јасне трагове у ономастици на римским натписима. Тако је надгробна плоча (*titulus*) са натписом пронађена на локалитету Добрићево код Билеће. Њене димензије су: висина 0,48 м, ширина 0,385 м и дебљина 0,215 м. Била је узидана у манастир Добрићево, одакле је око 1898. године извађена и пренесена у Земаљски музеј у Сарајеву (Patsch, 1900, стр. 172–174; Војановски, 1977, стр. 78–80, сл. 5; Škegro, 1997, стр. 91, бр. 36; Šaćić, 2011, стр. 173). *Aelia Zo/rada h(ic) s(ita) / an(norum) LX / Zanatis / et Tatta m(atri) / b(ene) m(erenti) f(ecerunt)* (CIL III 14620). У натпису се спомиње неколико домаћих женских имена која већ имају римску царску гентилацију *Aelius*, што указује на процес романизације домаћег становништва. Када су посриједи имена *Zorada*, *Zanatis* и *Tatta*, која носе царско гентилно име *Aelia*, сматра се да

је ријеч о припадницама домаће породице која је римско грађанско право добила од цара Публија Елија Хадријана (117–138. године) или Антонина Пија (138–161. године). Могуће је да Зорада представља прву, а њене кћери другу генерацију нових римских грађана (или другу и трећу генерацију). Споменик се датира у другу половину II вијека н. е., док натпис упућује на закључак да су се традиционални облици живота доста дуго задржали у долини Требишњице, али уједно и на процес романизације илирског становништва у залеђу источне обале Јадрана (Patsch, 1900, стр. 172–174; Војановски, 1977, стр. 78–80; Војановски, 1962, стр. 11–12).

Оштећена надгробна плоча са непотпуним натписом пронађена је за вријеме Првог свјетског рата на локалитету Укшићи (Љубомир). Њене димензије су: висина 0,33 м, ширина 0,58 м и дебљина 0,28 м. Слова су неправилна и плитко урезана, а претпоставља се да недостају прва два реда натписа (Sergejevski, 1935, стр. 21, Tab VI, сл. 6; Војановски, 1977, стр. 80, сл. 6; Šačić, 2011, стр. 177–178). [*D(is)m(anibus) Ziraeo Plarentis f(ilio) defuncto anno(rum)*] / [*L... et Z]anati / [Zira]ei f(ilio) defuncto / annor(um) XXX / Annaia Zanat(i) f(ilia) vi[ro et f(ilio)] / et Plarens Zira[ei f(ilius)] / patri et fratri (ILJug 106). Сва имена у натпису су илирска, док је именска формула перегрина, карактеристична за домаће становништво, састављена од личних имена и патронимика у генитиву. Из садржаја натписа види се да је споменик подигнут двојци мушкараца, *Ziraeo Plarentis filio* и *Zanati Ziraei filio*; његовом сину, умрлом у тридесетој години. Споменик су подигли *Annaia Zanati filio* (мужу и сину), а *Plarens Ziraei filius* (оцу и брату) (Војановски, 1977, стр. 81–82). Натпис указује на то да се ради о члановима исте породице, с тим што се номен *Zanatis* преноси женском линијом, а *Zanatis Zireo* био је млађи брат *Plartensa Zireoa*, који има очево ономастичко насљеђе. Један син је уз очево носио и дједово име по оцу, а други уз очево и дједово име по мајци (Šačić, 2011, стр. 177–178). Натпис се датира од краја I до краја II вијека н. е., јер су имена прилагођена римској формули, а породица још није имала грађанско право које је свим слободним становницима царства додијелено 212. године (*Constitutio Antoniniana*) (Војановски, 1977, стр. 81–82).*

У насељу Фатница (данас село поред пута Билећа–Мостар), прецизније јужно испод пута, нађен је важан натпис. Текст натписа гласи: *D(is) M(anibus) / Tattaris Veneti / filius et Temus An/naei filia Batoni / filio annorum / XX et Anna<e>ae / fil(i)ae annorumXXV / fil(i)is pientissimis / vivi fecerunt / sibi / et suis* (CIL III 12800+p. 2258. уп. Radimsky, 1892, стр. 126, сл. 5; Patsch, 1900, стр. 174; Војановски, 1976, стр. 36; Војановски, 1977, стр. 97; Škegro, 2003, стр. 155; Šačić, 2011, стр. 171–172). Овај натпис је по ономастичкој формули сличан натпису из Укшића (Љубомир). Сва имена на натпису су илирска *Tattaris* (Alföldy, 1969, стр. 306), *Venetus* (Alföldy, 1969, стр. 323), *Temus* (Alföldy, 1969, стр. 306–307), *Annaeus* (Alföldy, 1969, стр. 150), *Bato* (Alföldy, 1969, стр. 163–164), а именска формула карактеристична је за

домаће становништво, што указује на то да се на овом подручју процес романизације одвијао доста спорије у односу на друге крајеве Далмације, али је формула писања прилагођена римском ономастичком систему (уп. Katičić, 1962, стр. 112; Vojanovski, 1988, стр. 110–111). Натпис се датира у II вијек (Vojanovski, 1977, стр. 82; Самарцић, 2015, стр. 103–142).

Исто тако значајан је и епиграфски споменик из Грабовице (Слато) код Невесиња. Треба напоменути да Бојановски и Пач наводе да није јасно да ли је овај споменик из Грабовице или са Залома, с тим што Бојановски предност даје Залому, тврдећи да је ту била и нека мања стражарница (Patsch, 1894, стр. 353; Patsch, 1900, стр. 173; Vojanovski, 1976, стр. 39–44; Vojanovski, 1988, стр. 107). Текст натписа гласи: *[D(is)] M(anibus) s(acrum) / [Ae]l(ius) Maximus / et Ael(ia) Tatta p(arentes) / Ael(iae) Marcellae / f(iliae) def(unctae) an(norum) XX vivi sepulcr(um) / fecerunt et sibi / et suis* (CIL III 12775). У натпису се помиње *Aelius Maximus et Aelia Tatta*, који су поставили епитаф кћерки *Aeliae Marcellae*. Натпис је значајан јер указује на романизацију у првој половини II вијека. Ради се о домаћим становницима који су римски цивитет добили под Хадријаном (117–138. године) (Vojanovski, 1976, стр. 41–44; Vojanovski, 1988, стр. 107).

Важна је околност да је значајан број оних који носе илирска односно домородачка имена. Епиграфски споменици са подручја источне Херцеговине, према томе, указују на структуру становништва у којој је значајан илирски етнички елемент, док резултати досадашњих истраживања пружају основе за претпоставку о континуитету насељавања овог подручја од праисторије до доласка Римљана. Може се с разлогом претпоставити да је извјестан број домородаца на подручју источне Херцеговине живио без римског грађанског права у II и III вијеку. Ту би се могли убројати они с илирским именима без гентилног имена, с једночланом илирском ономастичком формулом као *Zorada*, *Zanatis*, или с именом коме је додат патронимик *Tattaris Veneti* и сл. Може се претпоставити да је већина оних с илирским именима на епиграфским споменицима са подручја источне Херцеговине касније стекла римско грађанско право. Они углавном носе гентилно име *Aurelius*, дакле, по царевима друге половине II или прве половине III вијека. Потврђени су и *Aelii*, па се претпоставља да се радило о онима који су као појединци стицали римска грађанска права у вријеме Хадријана. *Flavii* и *Claudi* су малобројни. Отуда би се могло закључити да се у већини случајева радило о домороцима који су постали римски грађани послје средине II вијека. Данас се, на основу свих пронађених епиграфских споменика, може рећи да су поред старосједилаца на подручју источне Херцеговине забиљежени и Италици и досељеници из западне Далмације (Alföldy, 1969, стр. 69; Vojanovski, 1976, стр. 39–44; Vojanovski, 1977, стр. 67–98; Atanacković-Salčić, 1979, стр. 14–16; Vojanovski, 1988, стр. 110–115).

Закључак

Археолошка истраживања и епиграфски материјал указују на закључак да је залеђе источне обале Јадрана, односно унутрашњост источне Херцеговине (провинција Далмација) у римско доба дуго сачувала своје домаће етничке особености, што се види по ономастици из Добрићева, Љубомира, Фатнице и Невесиња. Нека од значајнијих имена која се налазе на епиграфским споменицима са овог подручја су *Zorada*, *Zanatis*, *Tattaris*, *Temus* итд. Епихорска ономастика свједочи да су се традиционални облици живота дуго одржали и у римско доба. Имена у наведеним натписима су илирска, док је у већини случајева именска формула peregrina, карактеристична за домаће становништво, састављена од личних имена и патронимика у генитиву.

Такође, с разлогом се може претпоставити и то да је извјестан број домородаца на подручју источне Херцеговине живио без римског грађанског права у II и III вијеку. Ту би се могли убројати они с једночланом илирском ономастичком формулом као *Zanatis* и *Tatta* са натписа из Добрићева, или они с именом коме је додат патронимик као што је, на примјер, *Tattaris Veneti*.

Романизација домаћег становништва на југу Далмације огледа се у додјељивању грађанских права под појединим царевима, а данас се процес романизације може пратити једино индиректно, и то само по ономастици домаћег становништва познатој са епиграфских споменика. Цивитет су у првом реду добијали припадници виших друштвених слојева одређене заједнице (*civitas*). Домаће становништво које није имало грађанска права обично је носило само лично име (Добрићево – *Tatta*) или лично име с додатком очевог имена у генитиву без израза *filius/filia* (Фатница – *Tattaris Veneti*) или са додатком *filius* (Љубомир – *Zanatis Ziraei filius*, *Plarens Ziraei filius*). На подручју Далмације, на епиграфским споменицима, уочено је да Илири носе два имена. Двочлана именска формула састоји се од имена и презимена са додатком патронимика без израза *filius/filia* (Мали Каблић – *Plator Carvius Batonis*) и са додатком израза *filius/filia* (Комић – *Sestus Platurius Triti filius*). Прави римски грађани имају трочлану ономастичку формулу (*tria nomina*), типа *P(ublius) Aelius Victor*, у којој су први дио – лично име (*praenomen*) и гентилно име (*nomen gentile*) – добили од цара који им је додијелио цивитет, а затим слиједи когномен (*cognomen*), често некадашње илирско име новог грађанина.

Домаће становништво источне Херцеговине постепено је добијало римско грађанско право. Судећи према гентилном имену *Aelius*, посвједоченом на већини надгробних натписа који су пронађени у долини ријеке Требишњице, Коритима, Гацку и Залому код Невесиња, домороци су грађанска права најчешће добијали од цара Хадријана (117–138. године).

Биљешке о домородачком становништву са јуја провинције Далмације (Примјери из источне Херцеговине)

Мањи дио становништва стекао је цивитет у ранијем периоду, за вријеме владавине цара из династије Јулијеваца-Клаудијеваца, Флавијеваца и под Трајаном. За разлику од ових парцијалних дијељења грађанских права, *Constitutio Antoniniana* из 212. године завршава процес увођења домаћег становништва у ред римских грађана.

Скраћенице

GZM – Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1891, 1893, 1894, 1900, 1935, 1959, 1960/1961, 1977.

ILJug – Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla 5, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1963.

– Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1978.

CIL – Corpus Inscriptiones Latinarum, Berolini 1873.

Извори

Corpus Inscriptionum Latinarum. (1873). Consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae. Berolini: Borussicae editum, Ed. Th. Mommsen, Voll. III.

Plinii, S. (1906). *Naturalis Historiae libri XXXVII.* Lipsiae: ed. B. G. Teubner.

Šašel, A. et J. (1963). *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt.* Ljubljana: Situla 5, Narodni muzej Slovenije.

Šašel, A. et J. (1978). *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt.* Ljubljana: Situla 19, Narodni muzej Slovenije.

Литература

Грбић, Д. (2014). *Племенске заједнице у Илирику. Предурбане административне структуре у римским провинцијама између Јаграна и Дунава (I–III век).* Београд: Балканолошки институт.

Самарцић, Г. (2015). *Источна Херцеговина у римско доба.* Косовска Митровица: Филозофски факултет.

Alföldy, G. (1965). *Bevölkerung und Gesellschaft in der römischen Provinz Dalmatien.* Budapest: Mit einen Beitrag von Andras Mócsy, Akadémiai Kiadó.

Alföldy, G. (1969). *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Atanacković-Salčić, V. (1979). Antički Diluntum u svijetlu novih arheoloških istraživanja (Stolac i Trebimlja). *Tribunia*, 5, 7–36.

Basler, D., Čović, B., Miletić Stanić, N. i Paškvalin, V. (1988). *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine I–III.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

Bojanovski, I. (1962). Arheološki spomenici u dolini Trebišnjice. *Naše starine*, VIII, 11–13.

- Bojanovski, I. (1976). Gatačko polje u antici. *Tribunia*, 2, 17–44.
- Bojanovski, I. (1977). Rimski natpisi iz doline Trebišnjice. *Tribunia*, 3, 67–98.
- Bojanovski, I. (1985). Ilirska plemena u istočnoj Hercegovini i njihov smještaj. *Tribunia*, 9, 7–24.
- Bojanovski, I. (1988). *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Sarajevo: ANUBiH.
- Čremošnik, I. (1974). Prvi tragovi kršćanstva na nalazima vile u Paniku. *Situla*, XIV–XV, 243–247.
- Čremošnik, I. (1976). Rimsko naselje na Paniku kod Bileće. *GZM u Sarajevu*, XXIX, 41–164.
- Fiala, F. (1893). Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine. *GZM u BiH*, V (1), 511–527.
- Katičić, R. (1962). Die illyrischen Personennamen in ihren südöstlichen Verbreitsgebiet. *Živa antika*, 12 (1), 95–120.
- Katičić, R. (1964). Illyri proprie dicti. *Živa antika*, 13–14, 87–97.
- Kojić, LJ. (1960/1961). Nalazi fresaka iz grobnice na Paniku. *GZM u Sarajevu*, XVI, 185–187.
- Kraljević, G. (1978). Antički novci u Zemaljskom muzeju pronađeni na području Gacka, Bileće i Trebinja. *Tribunia*, 4, 155–158.
- Marić, Z. (1959). Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja. *GZM u Sarajevu n.s.*, XIV, 87–102.
- Marić, Z. (1977). Arheološka istraživanja akropole ilirskog grada DAORS... a na Gradini u Ošanićima kod Stoca od 1967–1972. godine. *GZM u Sarajevu (A) n.s.*, XXX–XXXI, 5–50.
- Patsch, C. (1894). Novi i revidirani natpisi. *GZM u BiH*, VI, 341–358.
- Patsch, C. (1900). Nove rimske epigrafske tečevine iz Bosne i Hercegovine. *GZM u BiH*, XII, 169–174.
- Popović, Č. (1990). *Antička naselja uz komunikaciju Epidaurum–Narona* (neobjavljeni magistarski rad). Sveučilište u Dubrovniku.
- Radimsky, V. (1891). Bišće polje kod Mostara. *GZM u BiH*, III, 159–192.
- Radimsky, V. (1894). Gomile u Bilećkom kotaru u Hercegovini. *GZM u BiH*, VI, 97–103.
- Rendić-Miočević, D. (1989). *Iliri i antički svijet*. Split: Ilirološke studije.
- Sergejevski, D. (1935). Iz rimske arheologije. *GZM u BiH*, XLVII, 17–22.
- Šaćić, A. (2012). Kulturno-historijski razvoj ilirskog naroda naresu. *Godišnjak*, 41, 97–112.
- Škegro, A. (1997). Inscriptiones Latinae et Graecae Bosniae et Hercegovinae. *Opuscula archaeologica*, 21, 85–116.
- Wilkes, J. J. (1969). *Dalmatia*. London: University of Birmingham.

Gligor M. SAMARDŽIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
 Faculty of Philosophy
 Department of History
 Kosovska Mitrovica (Serbia)

Notes on Indigenous People from the South of the Dalmatia Province (Examples from East Herzegovina)

Summary

The paper presents data on indigenous people from the area of east Herzegovina (the south of the province of Dalmatia). After the defeat of the Illyrians and the establishment of educational goals in the Roman province of Dalmatia, territorial and ethnic changes occurred with certain tribes that academic circles were poorly informed about. The indigenous feature, as indicated by the Illyrian names on the epigraph statues of east Herzegovina, is significant. By conquering the Illyrian territory and establishing power over it, the Romans left its inhabitants certain autonomy, followed by the processes of urbanization and Romanization from the 1st to the 4th century. After occupying the Illyrians, the period in which the indigenous people were introduced into Roman social and political order commenced. The following period was marked by the penetration and establishment of the ancient culture and civilization in the Balkans as well as by the work on the rule management with the Illyrians. Epigraph statues, various archeological findings and oral sources shed light to a certain extent on these processes in the territory of east Herzegovina.

Archeological research and epigraph materials point to the conclusion that the areas in the inland of east Herzegovina (the south of Dalmatia) in the Roman period managed to perservere their regional ethnic characteristics for an extended period of time, which is best seen in the onomastics from Dobrićevo, Ljubomir, Fatnica, and Nevesinje. Some of the characteristic names found on epigraph statues from this area are *Zorada*, *Zanatis*, *Tattaris*, *Temus* etc. Regional onomastics testifies that the traditional lifestyles perservered in the Roman period for an extended period of time. However, inscriptions can still be found with indigenous Illyrian names that were to some extent adapted to the Roman onomastic system.

Keywords: indigenous people; Illyrian tribes; Illyricum; the province of Dalmatia; east Herzegovina.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторсјиво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).